

SOÓS KATALIN

Wallisch Kálmán
és a Republikanischer Schutzbund harcai
az újabb történeti irodalom tükrében

A Republikanischer Schutzbundnak a stájerországi Bruck an der Murban folytatott harcai kiemelkedő helyet foglalnak el az 1934-es februári harcok történetében és magyar szempontból is különleges jelentőséggel bírnak, mivel a harcok politikai vezetője a magyar származású Wallisch Kálmán volt.

Wallisch Kálmán — három ország, Magyarország, Jugoszlávia, Ausztria szocialista munkásmozgalmának kiemelkedő képviselője — 1889-ben született Lugoson. Fiatal építőmunkásként kapcsolódott be a mozgalomba. 1919 augusztusáig a magyar, rövid ideig a jugoszláv, majd 1920 ősztől az osztrák munkásmozgalmában tevékenykedett. Negyvenöt évet élt, ezalatt világháború, forradalmak, viszonylagos gazdasági stabilizáció, világgazdasági válság követték egymást, majd szembe kellett néznie a fasizmus előretörésével Ausztriában is. Wallisch a munkásvezér, mint stájer városok (Fürstenfeld, Bruck an der Mur) majd Stájerország szociáldemokrata párttitkára és parlamenti képviselő, Ausztriában a munkásság napi küzdelmét vezetve a jobb életért, a szabadságjogokért, a demokráciáért, a szocialista jövőért harcolt. A húszas években a tartományi és országos pártkongresszusokon, helyi gyűléseken előterjesztett határozati javaslatok és felhívásai az ausztriai osztályharc legfontosabb kérdéseivel foglalkoztak s az országos vezetőségtől a munkások érdekeit radikálisabban képviselő állásfoglalást, parlamenti és ha szükséges parlamenten kívüli eszközöket is figyelembe vevő erőteljes harcot sürgettek. Az osztrák fasizmus meg-megújuló támadásainak éveiben — 1927, 1929, 1931, és 1933-ban, a parlament kikapcsolásának évében, — Wallisch az első vonalban küzdött, megpróbálta radikalizálni a pártvezetést, a Schutzbund harcképessé tételét, a betokosodó defenzív politikával szemben a harc megszervezését követelte.¹

Wallisch életében és a reá vonatkozó gyér történeti irodalomban is különböző jelzőket és értékeléseket kapott. Volt bolsevik, munkásáruló, szociálfasiszta, a munkások szeretve tisztelt vezére, Február Mártírja. Egy nemrég megjelent tanulmány illetőleg visszaemlékezés KARL SCHIFFER tollából „*Die Linke in der steierischen Sozialdemokratie während der ersten Republik*“ aláhúzza, hogy Wallisch nem volt „radikális baloldali”. „Még nagyon jól emlékszem — írja Schiffer — ami-

kor Wallisch egy heves vitatkozás után a „Cafe International“-ban azt mondta: »Tudod Karli, nem vagyok én elméleti ember, számomra Ottó Bauer a generális, akiben én, a párt katonája megbízom, és akit követni fogok!«² Wallisch valóban nem tartozott a Stájerországban 1933 őszén szerveződő baloldali ellenzékhez, sőt megkísérelt fellépni ellene. Az volt ugyanis a becsületes meggyőződése, hogy ez ártalmas a pártegység szempontjából. Nem kétséges azonban, hogy helyét a két világháború közti szociáldemokrácia áramlataiban és kategóriában gondolkodva kell kijelölni és ennek alapján nem egyes kijelentéseit és lépéseit, de egész életútját figyelembe véve a szociáldemokrácia balszárnyán helyezkedett el. Amikor Ausztriában komolyra fordultak a dolgok — és 1934 februárjában ez volt a helyzet — morálisan valóban nagyra kell őt elismerni.

Az „Osztrák munkások felkelése” ahogy Ottó Bauer az 1934 február 12—16-ig tartó harcokat nevezte, semmiképpen sem volt valamennyi osztrák munkás vagy az egész Republikanischer Schutzbund zárt harci fellépése. A harci cselekmények a kilenc szövetségi tartományból négyre korlátozódtak és zárt felkelési területeket itt is alig lehet felfedezni. Alsó Ausztria nagyrészt nyugodt maradt. A fő harci területek Bécsben: az ottakringi munkásotthon, Simmering, a Szent Marx központi marhavásártér, Döblingben a Karl Marx Hof és végül Floridsdorf. Bécs mellett a legfontosabb események Felső Ausztriában és Stájerországban zajlottak le.³

Stájerországban február 12-én az *Arbeiterwille* különkiadása adta meg a jelet a harcra. Grazban ugyanis sikerült kinyomtatni a szociáldemokrata párt vezetőségének és a szabad szakszervezetek szövetsége vezetőségének közös felhívását az általános sztrájkra.⁴ Stájerországban a Schutzbund ugyanolyan kedvezőtlen körülmények között harcolt mint a többi szövetségi tartományban. A válság következtében csődöt mondtak a munkásság gazdasági harci intézkedései. Miután Graz belső kerületeiben a harc folytatása kilátástalanná vált, a Schutzbund egy része a Graz környéki mezővárosokba és községekbe ment, ahol február 13-án éjjel heves harcok lángoltak fel.

Míg ezekben a helyiségekben a harcok mégis inkább kisebb nagyobb csetepaté jellegét öltötték, az összecsapások Bruck an der Mur — Kapfenberg térségében összehasonlíthatatlanul jelentősebbek voltak. JULIUS DEUTSCH „*Der Bürgerkrieg in Österreich*” című könyvében hangsúlyozza, hogy a harcok e két városban a legnagyobbak közé tartoznak, amelyeket a Schutzbund a februári napokban vezetett. Ezzel az értékeléssel teljes mértékben egyetért Kurt Peball osztrák hadtörténész is, aki kiemeli, hogy Stájerországban a legnagyobb harci cselekmények Bruck an der Murban és Kapfenbergben zajlottak le. A leghevesebbek és legjelentősebbek közé tartoznak az egész polgárháborúban.⁵ A szövetségi honvédelmi minisztérium 1935-ben Bécsben csak szolgálati célra kiadott könyve „*Der Februar Aufruhr 1934...*” a maga reakciós szóhasználatával ezt a következőképp fogalmazza

meg: „A Mura menti Bruck városa a februári zavargások idején napokig a marxista lázadás középpontjában állott, amely itt különösen gonoszul tombolt, míg aztán hála a szövetségi hadsereg bevetett osztagainak és a biztonsági szolgálat összes többi kötelességtudó tagjának sikerült elfojtani.”⁶

HELMUT KONRAD osztrák történész „*Zur Geographie der Februarkämpfe*“ c. tanulmányában a februári események összehasonlító történetének megírásához hét szempont figyelembevételét ajánlja: Milyen volt a egyes tartományokban, helységeken 1. az iparosodás menete, 2. a földrajzi helyzet, 3. az uralkodó osztályok jellege, 4. a munkásmozgalom szervezeti története, 5. a vallási megoszlás 6. a nemzeti szituáció, 7. a bázis és a vezetés viszonya. E szempontok közül a Bruck an der Murban lezajló eseményekhez különösen a szervezeti előtörténetre és a bázis-vezetés viszonyra vonatkozó fejtegetések szolgálnak figyelemreméltó magyarázattal. Nevezetesen: „Ausztiria több régiójában a szociáldemokrácia nagyon gyorsan megtalálta a maga törzsökös pozícióit, másokban a baloldali liberalizmus (szociális, nemzeti, antiklerikális) maradt a mértékadó. Mindenekelőtt a nemzeti szocialistákhoz való átmenet (és visszatérés!) találja meg itt a fontos történeti gyökereit.

Ugyanilyen jelentősége lesz annak, hogy az egyes régiókban a párt vagy a szakszervezet dominált, és milyen mértékben maradtak fenn a munkásmozgalomban az anarchista—akcionista hagyományok. Az 1918/19-es osztrák forradalom idején tanúsított magatartás, a tanácsmozgalom akciói fontos adalékok a magyarázathoz. És 1927. július 15, például Bruckban előre eldöntötték az 1934-es magatartás modellét...

Éppen a homogén ipari üzemekben volt meg olykor a helyi munkásvezérekre való erős orientáltság, akik iránt a régió munkásai feltétlenül lojálisak voltak” — írja Konrad.⁷

Február 12-én délelőtt 11 és 12 óra között Wallisch Grazban telefonhívást kapott Bruckból, amelyben megkérdezték tőle, hogy megkapta-e már a hírt, hogy kitört az általános sztrájk, s igaz-e, hogy Linzben lövöldöznek. Wallisch számolt az-zal, hogy az általános sztrájk ellenállásba ütközik, ezenfelül ismeretes volt előtte Fey alkancellár fenyegetőzése, hogy február 12-e döntő nap lesz, hogy a Heimwehr beveti osztagait és más alakulatokat, hogy eltávolítsa a szociáldemokratákat. Wallisch értelmezése szerint ez fasiszta államcsínyt jelentett és elszánta magát a védekezésre.

A telefonhívás után Wallisch feleségével Paulával Bruckba utazott. Tudta, hogy a brucki párttitkár és Schutzbund vezető Hermann Lackner őrizetben van és úgy érezte kötelessége Bruckba menni, mivel a város nem állhat vezető nélkül. „Megígértem a munkásoknak, amikor Bruckból Grazba mentem és ők nehezményezték, hogy most, amikor komolyra fordul a dolog nem maradok Bruckban, hogy én, ha komolyra válik a helyzet, ha bekövetkezik egy komoly szituáció Bruckban leszek a munkásokkal” — vallotta február 19-én a leobeni statáriális bíróság előtt.

Wallisch döntésével kapcsolatban felvethető, talán az lett volna a feladata, hogy Grazban maradjon és megszervezze a Schutzbund harcát az egész tartományban s megkérdőjelezhető az is, hogy amikor feleségével Bruckba indult, hitt-e még a későn, kedvezőtlen körülmények között kibontakozó harc győztes kimenetelében. Mindenesetre küzdelmes élete legsodálatosabb lépésének tűnik, hogy beváltotta a munkásoknak tett ígését, visszament az embereihez Bruckba, hogy a nehéz órákban velük legyen, noha ezzel halálos ítéletét pecsételte meg.

Míg Wallisch Bruckba érkezett, addig Hubert Russ, a Schutzbund korábbi vezetője, továbbá harcostársai Ferdinand Kolb, Sepp Linhart, Albert Klanert határozatot hoztak, hogy az Alexander Eifler őrnagy, a Schutzbund vezérkari főnöke által Bruck an den Murra kidolgozott terv szerint járnak el. Eifler riadótervének alaptendenciája a támadás volt, az volt a lényege, hogy Bruckban és a többi helyiségben foglyul ejtik a végrehajtó hatalom közegeit, megszállják a várost és ilyenformán megakadályozzák, hogy katonaságot irányítsanak Bécsbe. Bruck mint jelentős vasúti csomópont különös fontossággal bírt. Ezenfelül a Graz és Bruck közti közbeeső állomásoknak is gondoskodniok kellett volna, hogy a vasút ne szállítson katonaságot. Február 12-én 10 órakor Bruckban kihirdették az általános sztrájkot, riadóztatták a Schutzbundot, amelynek első százada a városi üzemekben gyülekezett, a második a Mura szigetén.

Wallisch $\frac{1}{4}$ 1-kor érkezett Bruckba. Amennyiben a harcok során a vezető funkciókat szét lehet választani, úgy Wallisch a politikai vezető, Russ a katonai, technikai vezető feladatkörét töltötte be. Amikor Wallisch nem a környező községekben vagy a harcok színterén volt, a városi üzemekben tartózkodott, innen irányította a brucki és környéki harcokat.

Bruckban a Schutzbund és a csendőrség, illetőleg az őket támogató Heimwehr és a szövetségi hadsereg alakulatai között a következő harci gócpontok alakultak ki: a Felten-Guilleaume üzem, (az ún. városi üzemek) a csendőrség Wiener strassen lévő laktanyája, valamint az Erdészeti Szakiskola épülete. Wallisch a harc összehangolása érdekében telefonösszeköttetést keresett Béccsel, Grazzal, Felső Stájerország különböző helyiségeivel, hogy kapcsolatot teremtsen a szociáldemokrata párttitkárságokkal. Kapfenbergbe személyesen is elment és két teherautónyi Schutzbündlert mozgósított a bruckiak harcának a támogatására, majd leállította a vasútforgalmat. Ezzel Bruckban az általános sztrájk teljessé vált, a Schutzbündlerek a végrehajtó hatalom alakulatait ostromgyűrűbe zárták és a munkások bár csak rövid időre, de városszerte átvették a hatalmat.⁸

Wallisch és a Republikanischer Schutzbund brucki harcainak rekonstruálásához az eddigi kutatásainkban felhasznált és értékesített dokumentumok és történeti irodalom mellett a közelmúltban újabb forrásra bukkantunk. A „*Schutzbundkämpfer erzählen vom Februar 1934*“ c. könyv a harcoló Schutzbündlerek, tehát a bázis szempontjából világítja meg az eseményeket. A visszaemlékezések közül

teljes terjedelmében közöljük az „*Ein Schutzbündler aus Bruck an der Mur erzählt*“ c. fejezetet. Írásunkban tehát most a harcokban részt vett Schutzbündleré a szó:

„Már február 12-én ca. 10 órakor hírt kaptunk az általános sztrájkról. Megparancsolták, hogy azonnal készítsük elő összes fegyvereinket. $\frac{1}{2}$ 11 óra körül készen voltunk. $\frac{1}{2}$ 12 órakor jött a parancs: Mindannyian a gyülekező térre.

A városi üzemekben a Bismarck utcában 1 óra körül már körülbelül 300 ember jött össze. A harci hangulat kitűnő volt. Mindenekelőtt a csendőrségi laktanyát (ca. 90 főnyi őrség) és az Erdészeti Szakiskolát (ca. 120 főnyi Heimwehr és Sturm-schar csapat) kellett rajtaütésszerűen elfoglalni. Sepp Linhart elvtárs parancsnoksága alatt három csoportot irányítottak a csendőrségi laktanya és három csoport az Erdészeti Szakiskola ellen. A gyülekező téren már ott volt Wallisch, eljött Grazból, híven ígéretéhez, hogy a harc órájában velünk legyen. De a parancsnokságot nem ő, hanem Russ vezette.

Sepp Linharttal voltam. Nem voltunk többen, mint 14—15 ember és a kaszárnyát előlről kellett megtámadnunk, mialatt a két másik csoport hátulról támadott. A kaszárnyához vezető úton provokált egy Heimwehr legény, akit egy elvtárs azonnal lelőtt. Ez nagy butaság volt, hiszen a lövést hallhatták a csendőrök és így figyelmüket kaphattak. Futólépésben a kaszárnyához mentünk, átrohantunk a ajtón, mellettünk a csendőrök, akik balról és jobbról az ablakokból lőtték a kijáratot. Az udvarban gúlába rakott fegyverek álltak, hátul lövésrekész, ránkirányított gépfegyverek. Azonnal tűz alá vettük a csendőröket, akik próbáltak fegyvereikhez jutni, de az udvarba nem tudtak behatolni, mivel azt az ablakból lőtték.

Izgalomban mindannyian egyszerre lőttünk és eljött a pillanat, amikor mindannyiónknak tölteni kellett. Ekkor a csendőrök az oldalsó folyosókból fegyvereikhez ugrottak és a gépfegyver kattogni kezdett. Linhart elesett és egy Schutzbündler súlyosan megsebesült. Teljesen lehetetlen volt, hogy a kapubejáróban, amely semmiféle fedezéket nem nyújtott, tartsuk magunkat. Linhartot hátrahagyva a sebesültet magunkkal vonszolva — elhagytuk az épületet.

A két másik csoportot, akiknek a kaszárnyát hátulról kellett volna megtámadni, már erős tűzzel fogadták és nem tudtak előnyomulni. Ettől kezdve a Schutzbund arra szorítkozott, hogy a csendőrségi kaszárnyát körülzárja.

Nem sokkal jobban jártak a Schutzbündlerek az Erdészeti Szakiskolánál sem. Ez Brucktól északnyugati irányban, a Mura sziget közelében van, talán néhány száz lépésre a Murától és az azt átívelő leobeni hídtól, amely a folyó bal partjára vezet.

Az Erdészeti Szakiskola elleni támadást ca. 13 óra 10-kor két 15 emberből álló csoport kezdte. Az első öt — közte két kommunista — lelőtte a bejáratnál lévő őrszemét és benyomult. Az első három feje fölött a másik kettő két kézigránát dobott az előtérbe, majd mindannyian gyorsan ismét visszahúzódtak, nehogy saját gránátjaik tépjék szét őket. Ezáltal a rajtaütés meghiúsult. Bár 13 óra 45-kor erősítés

érkezett a városi üzemekből, de a Schutzbündlerok, akiknek az első rohamnál öt halottjuk és három súlyos sebesültjük lett, a kedvezőtlen fedezet miatt egy újabb támadást többé nem kockáztattak meg. Mindenesetre a segédrendőröknek is volt egy halottja és három súlyos sebesültje. Ettől kezdve az Erdészeti Szakiskola ugyanúgy mint a csendőrségi laktanya, el volt zárva a külvilágtól.

A városi üzemekben, ahová a csendőrségi laktanyából ismét átirányítottak bennünket mind több Schutzbündler gyűlt össze. A délután folyamán lehetünk vagy 450-en. Egy 20 főnyi gépfegyveres osztag elfoglalta a Schlossberget. Gépfegyverüket az óratoronyban állították fel, ahonnan napközben az összes Bruckba vezető utat ellenőrizhették. Ezenkívül járőrök pásztázták végig a várost, őrszemek biztosították a Mürzön átvezető vasúti hidat és a grazi hidat. A csendőrségi laktanyánál és az Erdészeti Szakiskolánál barrikádokat emeltek.

Beesteledett. Bruckban egyetlen lámpa sem égett, az utcák üresek voltak, csak felfegyverzett Schutzbündlerokat lehetett látni. Hat óra körül megállt az első katonákkal megrakott teherautó Brucktól délre. A rádió a kormány győzelmét jelentette, de mi nem hittük el. Fogalmunk sem volt, mi történt Stájerország más helységeiben, az összekötő szolgálat nyilvánvalóan egyáltalán nem funkcionált.

Késő este felfegyverkezett munkások érkeztek Diemlachból, a Kapfenberg melletti Hafendorfából, magából Kapfenbergből és más kisebb ipari helységekből.

Egy Schutzbündlerrel megrakott autóra különösen jól emlékszem. A városi üzemekben sötét volt, mint ahogy egész Bruckban. Hirtelen nagy teherautó hajt be, megáll, a soffőr bekapcsolja a fényszórót. A fényszóró sugárzó fényében Wallisch áll gyertyaegyenesen. Az autóban magasba emelkednek a kezek, és mintha egyetlen torokból jönne, felhangzik: „Szabadság, Wallisch elvtárs”. A kapfenbergi rohamosztag volt, mindannyian uniformisban, rohamsisakban, derékszíjjal, tölténytáskával, hátizsákkal „lábhoz tett” feltűzött szuronyokkal.

Minden érkező Schutzbündler kávét, szalonnát, kenyeret kapott és utasítást, hogy pihenjen egy keveset. A városi üzemekben most körülbelül 600 ember tartózkodott, ezenkívül körülbelül 80 ember a Schlossbergen, a leobeni hidat elfoglaltuk az Erdészeti Szakiskola és a csendőrségi laktanya körül volt zárva. Hogy hány Schutzbündler állt fegyverben Bruckban, nem tudom felbecsülni. Állandóan őrszemek és járőrök tartózkodtak kint, a pályaudvaron véleményem szerint legalább 30 ember, azonkívül őrségben a grazi és a vasúti hidon. Hogy miért maradtunk mindannyian az üzemben, miért nem szálltuk meg erősebben a vasútvonalat, miért nem barrikádoztuk el és biztosítottuk gépfegyverrel a két hidat nem tudtam, és nem is tudtam magamnak sem megmagyarázni.

22 és 23 óra között kaptuk a hírt, hogy a katonaság a grazi hidon át benyomult a városba és befészkelte magát a Minoriták terén lévő bírósági épületbe és a Bauer szállóba.

Wallisch sorakozót rendelt el. Az üzemekből 300 ember masírozott a Fő térre.

Útközben kisebb egységek minden mellékutcát biztosítottak, illetőleg a biztosítást megerősítették, úgy hogy a Fő térre körülbelül 150 ember ért. Őket három egyformán erős csoportosításba osztották, közülük az egyik a Wienerstrassén keresztül a csendőrségi laktanya, a másik a Mittergasse-Minoriták tere, a harmadik a Roseggerstrasse-grazi híd irányába nyomult.

Az első csoportosítás csak a csendőrségi laktanyáig tudott előrenyomulni. A hamadik csoportosítás a szövetkezeti boltig jutott, ahol a katonaságnak a bíróság épületéből jövő erős tüze feltartóztatta. A második csoportosítás, ahova én is tartoztam áthaladt a Mittergassén. Egy mellékutcát meg kellett kerülnünk, mivel az a csendőrségi laktanyából belőhető volt. Mialatt a Minoriták tere irányába nyomultunk, kinyílt a Bauer szálló ajtaja és a katonaság gépfegyverrel tüzelni kezdett ránk. Fedezetünk rendkívül rossz volt, csak nehezen tudtunk előrehaladni, egyidejűleg a csendőrségi laktanyából érkező zárótűz elvágta mögöttünk a visszautat. Gránátosainknak sikerült a gépfegyvert hallgatásra bírni. De amikor előre akartunk rohanni, a bíróság épületéből gyors tempóban két mentőautó kanyarodott be a Mittergassébe. „Tüzet szüntess, mentők, ne lőjete” kiáltották a katonák. Megzavarodtunk és tényleg beszüntettük a tüzelést. Aztán a mentőautó mögül a szövetségi hadsereg egy csapata tört elő. Ebben a pillanatban teherautó érkezett Diemlachból, tele Schutzbündlerrel és egy felállított gépfegyverrel. A sofőr bekapcsolta a fényszórót és a gépfegyver ropogni kezdett. A szövetségi hadseregnek pillanatokon belül két halottja és sok sebesültje lett. A váratlan segítséget fel tudtuk használni a katonaság visszaszorítására. De a mi diemlachi Schutzbund elvtársaink gépfegyvere hamarosan csütörtököt mondott. Kiugráltak hát az autóból és elmenekültek a Schlossberg irányába. Nekünk is visszakozni kellett. A csendőrségi laktanyából jövő gépfegyvertűz szünetében a mellékutkákon át visszavonultunk és a legnagyobb sietséggel egy teherautóból és minden kezünk ügyébe eső más tárgyból barrikádot emeltünk. Ezután a katonaság további támadást nem kísérelt meg, de egy sor magánkocsit felcsavart fényszóróval a barrikád ellen indított. Nem hagytuk magunkat megtéveszteni és minden autót szétlőttünk. Ez azonban sok lőszerünkbe került. A személyautók mögött a szövetségi hadsereg egy ablak kiszögelésében gépfegyvert állított fel, de ennek a tüze hatástalan maradt.

Ebben az időpontban Bruckban úgy állt a helyzet, hogy a Wienerstrasse, a Mittergasse és a Roseggergasse középen barrikádokkal el volt zárva. A leobeni hidat ugyancsak egy barrikád biztosította. De a Grazba, Bécsbe és Leobenbe vezető utak nyitva álltak a végrehajtó hatalom előtt.”⁹

Ami a szövetségi hadsereg beavatkozását és harci cselekményeit illeti: a tartományi rendőrkapitányság február 12-én a délutáni órákban erősítést kért a grazi dandárparancsnokságtól. Brucki jelentések alapján ugyanis világos volt, hogy az ottlévő erők nem elégségesek a Schutzbund leverésére. A dandárparancsnokság

Moltini ezredes parancsnoksága alatt különítményt küldött Bruckba, amely 10. sz. alpesi vadászszázadból, egy géppuskás századból, egy aknavető és a 3/5-ös hegyiágyús ütegből állt. Az erősítés gépkocsikon Bruckba indult. A katonaságot a Wallisch utasítására Perneggben emelt barrikádok egy ideig feltartóztatták s csak ezek megostromlása után február 12-én 20 óra tájban érték el a vasúti viaduktot Brucktól délre. Február 13-án éjjel midőn a Schutzbund még folytatta elkeseredett harcát, Moltini újabb erősítéseket kapott. Hajnalban a Schutzbund vezetői Wallischsal az élen megbeszélést tartottak és elhatározták, hogy a katonai túlerőben lévő ellenséggel szemben feladják a harcot.

Ezután a katonaság tűzharc során elfoglalta a Schlossberget, majd megkezdődött a csendőrlaktanya, az Erdészeti Szakiskola és a Felten Művek felmentése. A Schutzbündlerek ellenállásának megtörésére a katonaság hegyiágyúkat, aknavetőket, nehézgéppuskákat alkalmazott. A Schutzbündlerek elhagyták az addig megszállva tartott pályaudvart, a katonaság délre befejezte a gyárnegyedek „megtisztítását”.

Az 1934-es február harcok vereségének politikai, katonai okait eddigi kutatásainkban már taglaltuk, e kérdéssel most nem kívánunk részletesen foglalkozni. Nyilvánvaló viszont, hogy éppen az energikus Wallisch és harcostársai, a végsőkéig odaadó Schutzbündlerek tevékenységét szem előtt tartva Bruckban, helyileg a szociáldemokrata politikai vezetés hibáiról nem beszélhetünk. A Schutzbund Bruckban elszenvedett vereségét a katonai erő azonnali bevetése okozta, amelyhez társult az a körülmény, hogy a vasúti közlekedésben Ausztriában sehol sem került sor nagyobb arányú sztrájkokra.

„A brucki és a kapfenbergi lázadás elfojtásának az lett a következménye — áll a csendőrség összefoglalójában —, hogy ebben a térségben feloszlott a Schutzbund és Wallisch Kálmán néhány száz emberrel megkezdte a visszavonulást a hegyekbe, délnyugatra Brucktól.”¹⁰

A Wallisch csapat az Utschgrabenen az Eisenpasson és a Drei Pfarrenen keresztül menetelt, az volt a szándékuk, hogy Frohnleiten irányába áttörnek és megkísérlik fegyverrel a kézben átlépni a jugoszláv határt. Órákon át meneteltek a hidegben, szélben, térdig süppedve a hóban. A mind zordabb magaslatokra érve Wallisch látta, hogy a hiányosan felszerelt Schutzbündlerektől a súlyos erőfeszítéseket nem lehet elvárni. A remény, hogy harcszerű egységben maradván átlépik a határt, szertefoszlott. Eközben Russ elvált a csapattól és telefonon értesítette a frohnleiteni csendőrőrsöt a Wallisch csapat közeledéséről, majd február 15-én a kegyelem reményében Grazba utazott és önként feladta magát Stájerország rendőrfőkapitányánál. Wallisch embereivel Laufnitzdorf felé vonulva az Eisenpassnál és a brandstätti magaslaton utóvédharcot folytatott az őt üldöző végül már mintegy 300 főnyi, csendőr, rendőr, és katonai sielő járőrrel, Heimatschutz taggal. Ezek foglyul ejtettek az egységtől elszakadt Schutzbündlereket, a hóban meg-

fagyott Schutzbündlereket is találtak, de magáról Wallischról nem tudtak meg semmit.

Az eredetileg mintegy 400 főnyi Wallisch csapat végül is 12 főre apadt. Belátták, hogy a további ellenállás kilátástalan és elhatározták, hogy mindenki a saját erejéből kísérli meg a továbbjutást. A Wallisch csapat feloszlásával február 16-án, a februári harcok Ausztriában véget értek. Wallisch egy ideig a havasokon szénaboglyákban rejtőzködött, majd egy elvtársával 17-én délelőtt szánkóval Utsch-ba érkezett. E napokról, őt a hegyekben kereső feleségével való találkozásról a február 19-i statáriális tárgyaláson a következőket mondta: „Néhány napig odafent maradtam a hegyekben, azután egyedül lejöttem Oberaichba, egy szénaboglyában éjszakáztam, és tudtam meg, hogy a feleségem itt és itt van. Azután találkoztam Walter Zuleggerrel is, aki saját kérésére magammal vittem. Ekkor tudtam meg, hogy az emberek visszavonultak, s akkor azt gondoltam magamban, semmi különös nem kötelez engem arra, hogy itt maradjak, mivel az is tudomásomra jutott, hogy letartóztatási parancsot adtak ki ellenem.”¹¹

Wallisch február 17-én felvette a kapcsolatot elvtársaival, akik meg akarták szervezni vezetőjük átmentését Jugoszláviába. Menekülés közben azonban a Wallisch házaspárt felismerte egy gépkocsivezető, aki nem tudott ellenállni az 5000 Sch. vérdíj csábításának és feladta őket a csendőrségen. Február 18-án Wallischt és feleségét letartóztatták, bekísérték Liezenbe a csendőrparancsnokságra ahol mindkettőjüket kihallgatták és még aznap Leobenbe szállították.

Midőn a Schutzbündlerek február 12-én a Dollfuss rezsim ellen fegyvert fogtak, belpolitikailag a váltók már régen a rendőrállam, a tendenciózus politikai bíraskodás irányába voltak állítva. Az államügyészség „a szociáldemokrata összeesküvés” teóriáját — amelyet e napokban a kormány propagandisztikusan terjesztett — gondolkodás nélkül magáévá tette. Ilyen körülmények közepette folyt le a per Wallisch Kálmán és Hubert Russ ellen a leobeni járási és statáriális bíróság előtt.

A statáriumot Ausztriában mind ez ideig egyedül Wallisch miatt nem oldották fel. A minisztertanácsban határozottan rámutattak, hogy amíg fennáll a remény Wallisch elfogására, várni kell a statárium feloldásával. Tudták ugyanis, hogy halálraítélése rendes bírósági eljárás keretében nem volna lehetséges. Ami parlamenti képviselői immunitását illeti, előre elhatározták, hogy nem hagyják érvényesíteni. Wallisch tudatosan áldozta fel magát. Miután nem volt más kiút, nem követett el öngyilkosságot, hanem föláldozta magát bajtársaiért, mivel úgy vélte, felakasztásával lecsendesül a fasiszta kormány vérszomja és mást nem fognak kivégezni.

Február 19-én 14 óra 15'-kor Wallisch Kálmánt és Hubert Russt a leobeni statáriális bíróság elé állították a Büntető törvénykönyv 73. §-ba ütköző bűncselekmény elkövetése miatt. Wallisch nyugodt és megfontolt magatartást tanúsított, nyoma sem volt rajta az izgalomnak vagy félelemnek. Vallomása okos és

körütekintő volt, nem tért ki a felelősség elől, de érthető okokból nem is igyekezett növelni saját szerepét. Ami a harcok lefolyását illeti, csak a legszükségesebbekre korlátozódott; nem tudta, a bíróság mennyit ismer a munkásság előkészületeiből és harcából, nem akarta az ügyet és elvtársait meghurcolni. Lehetőleg nem nevezett meg senkit, mint a harcok résztvevőjét.

Wallisch ugyanakkor bátran és szenvedélyesen vádolta a Dollfuss kormányt és a Heimwehrt, akik az alkotmány sorozatos súlyos megsértésével a munkásság fegyveres harcát kiprovokálták. Az elnöknek arra a kérdésére, hogy bűnösnek érzi-e magát a következőket válaszolta:

„Ha bűnösnek érzi magát Starhemberg, aki mozgósította a tiroli Heimatschutzot és munkásotthonokat szállt meg, és Tirolban megfosztotta hatalmától a kormányt és erőszakkal megszegte az alkotmányt, akkor én is bűnösnek érzem magam, de messze nem olyan mértékben mint ő ...”

Az elnöknek arra a kérdésére, nem tűnt-e fel neki, hogy kissé viharosan zajlik a sztrájk, Wallisch azt felelte: „De igen, csak nem tettem ellene semmit.” Elmondotta: „Azzal számoltunk, hogy államcsínyt tervez a Heimatschutz, s meg akarják változtatni a jelenlegi alkotmányt. Tudomással bírtunk arról, hogy a Heimatschutz alakulatai azzal fenyegetőznek, hogy erőszakot fognak alkalmazni.”

Az elnök megkérdezte, hogy ha helyesen érti, akkor Wallisch azt gondolta, hogy ha nem mennek másként a dolgok, Wallisch pártjának fegyveresen kell védekeznie, hogy megőrizhessék az alkotmányos jogokat. Wallisch: „Ez az én véleményem. Ez volt a helyzet. Így alakultak a tények és nem másként.”

Wallisch kifejtette:

„Nincsen szándékomban meglapulni bármilyen dolog elől. Amit mondtam, vagy tettem, azért minden körülmények között vállalom a felelősséget...”

„Pontosan tudom, hogy el kell ítélni engem. Nem koldulok kegyelmet, nincs szükségem kegyelemre. Február 19-ről ítélni fog a világtörténelem, a munkásság, persze ezt a napot semmiképp sem jegyzik fel arany betűkkel a leobeni igazságszolgáltatás történetében.

11 éves koromtól kezdve kőművestanoncként dolgoztam, és már ifjú koromban kizsákmányoltak. 16 éves fejjel segéd voltam és 17 évesen vándorútra indultam Ausztriába és Németországba. 1910 és 1913 között töltöttem katonai szolgálatomat. Azután építési munkavezető lettem. 1914-től 1917-ig részt vettem a háborúban és kitüntetést kaptam. A szociáldemokrata pártnak 1905 óta vagyok tagja.

Soha életemben nem voltam más mint szocialista. A munkásságnak szenteltem egész életemet, az volt az eszmém, hogy őt szolgáljam és pedig sikerrel szolgáljam: Mivel becsületesen harcoltam a munkásokért és sikeresen tevékenykedtem az érdekükben, azért olyan nagy az ellenfeleim irántam érzett gyűlölete.

Készen kell lenni minden tetre, de arra is készen kell állni az embernek, hogy feláldozza magát...”

Wallisch védőbeszéde után a bíróság tanácskozássra vonult vissza. 20 óra 40'-kor az elnök kihirdette a halálos ítéletet az indoklással együtt: lázadás büntette miatt Wallisch Kálmán s Hubert Russt kötél általi halálra és a bűnvádi eljárás költségeinek viselésére ítélték. A tárgyalás 20 óra 45'-kor fejeződött be, az ítélet végrehajtását 23 óra 40'-re tűzték ki. Az elítéltek kegyelmi kérvényt nyújtottak be, Wallischét védőüdvédje dr. Wagner terjesztette elő. Wallisch nem kapott kegyelmet. Russ halálos ítéletét Miklas köztársasági elnök életfogytiglani szigorított börtönbüntetésre változtatta.

Wallisch Kálmán a leobeni börtön fásudvarán felállított bitófán, a fényszórók fényében halt meg, utolsó szavaival a szociáldemokráciát, a szabadságot éltette.

Az 1934-es februári harcok 50. évfordulójára megjelent „*Die Kälte des Februar. Österreich 1933—1938*“ c. könyv tartalmazza azt a beszélgetést, amelyet a kötet szerkesztői BRUNO KREISKY-vel a februári harcok aktív résztvevőjével folytattak. A beszélgetés teljes bemutatása terjedelmi okok miatt nem lehetséges, hiszen Kreisky az egész osztrák történelmet áttekintette 1918 és 1938 között. De a februári harcok története szempontjából már a beszélgetés tagolása is sokatmondó: „Nem lehet bizonyos döntéseket kitolni az örökkévalóságba”, „Volt totális morális összeomlás is”, „Számomra egy életre szóló tanulság: Az ember sohase adja fel.” A második fejezetben mondja ki: „Ha az ember egy vonal mellett döntött, akkor azt végig kell hogy járja.” Itt beszél a pozitív példáról:

„Abszolút megbecsülés illeti az olyan funkcionáriusokat mint Bernaschek, Wallisch, Münnichreiter. A párttitkárok mind ott voltak, és a csúcsemberek, akiket letartóztattak, sohasem tudták volna átvenni a vezetést. És a Schutzbundvezéreket, akiknek ez lett volna a tulajdonképpeni feladata, már február elején letartóztatták, és ezzel semmi sem funkcionált, senki sem tudta, hol vannak a fegyverek. Kétségbe voltunk esve. De azon a napon, amikor a rádió hírül adta, hogy Wallischet elfogták, a mélyen behavazott Wienerwaldban megalakítottuk a „Revolutionäre Sozialistische Jugend”-et.”¹²

A februári harcok jellegéről az azóta eltelt ötven évben sokat vitáztak. Az osztrák történészek túlnyomó többsége ma már elutasítja a 60-as évek koalíciós történetírásában megfogalmazott „geteilte Schuld” — megosztott bűnösség — tézist s a harcokat nem tekinti fegyveres felkelésnek sem. Az 50. évforduló kapcsán az az új történész generáció néhány tagja munkáiban ismét rákérdezett a februári harcosok tetteinek indítékaira és ezzel összefüggésben a harcok jellegére.

NORBERT LESER-rel szemben, aki annak idején még úgy vélte, hogy a Schutzbündlerok „a komolyan veszélyeztetett demokrácia és szabadság” védelmében léptek fel,¹³ WINFRIED GARSCHA—HANS HAUTMANN „*Február 1934 in Österreich*“ c. könyvükben arra hivatkoztak, hogy a demokrácia védelme nem lehetett a fő indíték, ha a februári harcosok egy nagy része még az 1934-es év folyamán az

„Előre a Vörös Októberhez” jelszó alatt a KPÖ-höz, vagy a Forradalmi Szocialistákhoz csatlakozott, akiknek nem a demokrácia helyreállítása volt a célja.¹⁴

Érdeklődésre tarthat számot HANS SAFRIAN „Die *“ Generation der Vollendung“ auf Barrikaden*“ c. tanulmánya, aki munkájában a februári harcok még élő résztvevőivel készített interjúit értékesítette, természetesen azokét, kik az akkori eseményekkel többé-kevésbé pozitív kapcsolatban álltak. „Elfogadható — írja Safrian Hautmann—Garscha gondolatmenetéhez kapcsolódva — hogy annak a generációnak egy része, amelynek Ottó Bauer megígérte, hogy meg fogják érni a szocializmust, a 30-as évek minden csapása ellenére ehhez a célhoz tartotta magát. A februári harcosok interjúiban gyakran elhangzik, hogy a résztvevő „testestől, lelkestől szocialista” volt. Miután a szocializmus megvalósítása Ausztriában a februári vereség után kissé a távolba került, a Szovjetunió mint „valamennyi dolgozó hazája”... nagyobb vonzerőt kapott.

Egy további indíték, amelyről az interjúk beszámolnak, a düh, a kiüttalan helyzet fölött, amelyben sok fiatalabb találta magát. Az olyan mondatok mint „nincs vesztenivalónk”, „mi történhetik még ” vagy amit egy Schutzbündler a rögtönítélő bíróság előtt mondott „Csak egy fejet veszíthetek”, azt mutatják, hogy a dühnek nem kellett rezignáltságba csapódnia, hanem sokaknál fokozott harc-készséget váltott ki.

A februári harcosoknak a kutatásban mindeddig legkevésbé figyelembe vett motivációját abban az akaratban kell látni, hogy a fasisztáknak a munkáskerületek megragadására irányuló támadásával szembeálljanak, tehát az utcáért folytatott harc kontinuitásában...

A defenzív jelleg, amelyet az utcáért folyó harc Bécsben legkésőbb 1927. júliusa óta mutatott, véleményem szerint a Schutzbund vezetés minden stratégiai tervénél inkább formálta Február harcosainak Re-akcióit...”¹⁵

Milyen konzekvenciákat vonhatunk le a különböző régi és új fejtegetésekből a Schutzbund Bruckban folytatott harcára vonatkozóan? Továbbra is úgy látjuk, hogy Wallisch és a Schutzbund arra törekedett, hogy az antifasiszta fegyveres harcot, amely Ausztriában a megtámadott alkotmány és a munkásosztály szociális és politikai jogainak megvédéséért és helyreállításáért folyt, Bruckban sikerre vigye. Wallisch a statáriális bíróság előtt nyomatékosan hangsúlyozta, hogy harcuk a tervezett fasiszta államcsíny megakadályozásáért folyt. De ez a végsőkig elkeseredett harc éppen a siker érdekében Bruckban messzemenően offenzív jellegű volt, a munkások ha csak néhány órára is, megszállták a várost, átvették a hatalmat. Harcuk, hősiességük sorsát az országos események, az országban kialakult erőviszonyok döntötték el.

Az 1934 februári Schutzbund harcok, amelyeket az egész világ megcsodált, s amelyek annak idején úgy kerültek be a köztudatba mint „az osztrák munkások felkelése”, az osztrák s az európai munkásmozgalom maradandóan dicsőséges

lapját képezik. Hitler hatalomra jutása óta az első alkalom volt, hogy emberek egy csoportja, részben spontánul, fegyverrel a kézben szállt szembe a háborúval fenyegető fasizmus előretörésével.

Jegyzetek

¹ Lásd erre bővebben: PAULA WALLISCH: Ein Held stirbt. Karlsbad, 1934; Soós KATALIN: Wallisch Kálmán. Egy baloldali szociáldemokrata munkásvezér élete és kora (1889—1934). Budapest, 1983.

² KARL SCHIFFER: Die Linke in der steierischen Sozialdemokratie während der Ersten Republik. In: Auf dem Weg in die Freiheit. Hrsg: R. HINTEREGGER, K. MÜLLER, E. STAUDINGER. Graz, 1984. 271—272.

³ Vö.: HELMUT KONRAD: Zur Geographie der Februarkämpfe. In: Februar 1934. Ursachen, Fakten, Folgen. Beiträge zum wissenschaftlichen Symposium des Dr. Karl—Renner Instituts. Abgehalten vom 13. bis 15. Februar 1984 in Wien. Redaktion: DR. HELGE ZOITL. Wien, 1984. 335—336.

⁴ A februári harcok menetére Stájerországban Soós i. m. 196—206.

⁵ KURT PEBALL: Februar 1934: Die Kämpfe. In: Das Jahr 1934: 12 Februar. Protokoll des Symposiums in Wien am 5. Februar 1974. Wissenschaftliche Kommission des Theodor Körner Stiftungsfonds und Leopold Kunschak Preises zur Erforschung der österreichischen Geschichte der Jahre 1927 bis 1938. Band 2. Hrsg: LUDWIG JEDLICKA und RUDOLF NECK. Wien, 1975. 30.

⁶ Der Februar Aufruhr 1934. Das Eingreifen des österreichischen Bundesheeres zu seiner Niederwerfung. Nur für Dienstgebrauch. Wien, 1935. 255—256.

⁷ KONRAD i. m. 336—339.

⁸ A februári harcok menetére Bruckban és a Wallisch csapat menetelésére a hegyekben Soós i. m. 196—206.

⁹ Schutzbundkämpfer erzählen vom Februar 1934. Moskau, 1936. 154—158.

¹⁰ Österreichisches Staatsarchiv Neues Politisches Archiv Fasc. 279. Landesgendarmeeriekommando für Steiermark. Die Ereignisse im Februar 1934 in Steiermark. 29.

¹¹ Wallisch statáriális bírósági tárgyalására és kivégzésére Soós i. m. 202—223.

¹² Die Kälte des Februar. Österreich 1933—1938. Hrsg: HELENE MAIMANN und SIEGFRIED MATTL. Wien, 1984. 70.

¹³ NORBERT LESER: 12 Thesen zum 12. Februar. In: Das Jahr 1934 i. m. 58.

¹⁴ WINFRIED GARSCHA—HANS HAUTMANN: Februar 1934 in Österreich. Berlin, 1984. 167.

¹⁵ HANS SAFRIAN: Die „Generation der Vollendung“ auf Barrikaden. Zur sozialgeschichte der Wiener Feberkämpfer. Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH) 20. Linzer Konferenz: Referat zum 2. Thema: Die Ereignisse in Österreich und Frankreich in Feber 1934. 14—15.